

Fogarasi történeti emlékek.

IV.

Fogarás története János Zsigmond uralkodása végén és Báthory István erdélyi fejedelemségének első éveiben szorosán összefügg a Békes Gáspár élettörténetével és nagyratörő vágyaival. Mintha csak az lett volna végzete ennek a várnak és zászlósuradalomnak, hogy fejedelmi versenytársakat és trónkövetelőket neveljen és ápoljon s hogy forradalmaknak szolgáljon védbástyájául. Maylád István után újra egy trónpraetendens: Békes Gáspár. De valamint Maylád emberére talált Szapolyai János királyban és Fráter Györgyben: Békes Gáspárt sem védte meg mindvégig Fogaraszvára, keményszabású ellenfelével, Báthory Istvánnal szemben.

Békes Gáspár volt egyszersmind utolsó, nem fejedelmi családbeli ura Fogarasnak. Az erdélyi fejedelmek arra a meggyőződésre jutottak, hogy azt a kis fejedelemséget, nem tanácsos idegen kézre bocsátani, mert veszedelmessé válható hatalmat képvisel — s magok tették rá kezüket s azután ha adják, a fejedelmi család tagjainak adják, a XVI. század végétől rendszeren magoknak a fejedelemsasszonyoknak.

Békes Gáspár a fogarasi uradalmat 1567-ben nyeri adományul, 30,000 arany forint zálogösszegben, fejedelmétől János Zsigmondtól, a kinek ő legbizodalmasabb tanácsosa, jobbkeze volt. Erdély politikáját az utolsó „választott király“ udvarában Békes irányította; ő vezette urát Sulejman szultán elé a zimonyi táborba 1566-ban; ő kötötte meg később 1570-ben a császár-királyal a speyeri szerződést, mely Erdélyt a magyar király fenhatósága alá volt hívatva visszakapcsolni. — Ő volt János Zsigmond halála után a császár-király jelöltje az erdélyi *vajdaságra*.

Amde a nemzeti párt a német fenhatóságtól félve s a törökkel szakítani nem akarván, Békes Gáspár jelöltsége ellenében Báthory István köré csoportosult s 1571 május 25-ikén őt (ki egyszersmind a szultán ajánlottja volt) választotta *fejedelemmé*.

Békes nem nyugodott belé sorsába, nem hódolt meg az új fejedelemnek, s azzal a szándékkal vonult félre megerősített várába Fogarasra, hogy a harczt, melyet az alkotmányos küzdtéren elvesztett, tovább fogja folytatni. Eszközeiül a császárhoz szító szászokat s a szabadalmaik elvesztéseért elégedetlenkedő székelyeket akarta felhasználni. A székelyek néhány hónap mulva csakugyan lázadást kezdtek, a mi azonban hamar elnyomatott. De leginkább bízott a császár-király segélyében és pártfogásában, a kinek hűségére a speyeri egyezés megkötésekor felesküdt.

Békes Fogarasból csakhamar követet küldött a császár-királyhoz, kérve, hogy nevezze ki őt Báthory mellé, — mint Ferdinánd 1551-ben Kendy mellé Dobót — társvajdává. Miksa nem tartotta tanácsosnak és célravezetőnek ily elhatározó lépést tenni, s egyelőre azt a szerepet szánta Békesnek, hogy Báthoryt Fogarasból ellenőrizze.

S valóban Békes úgy viselte magát Fogarasban, mint a fejedelemtől független „liber baro“. — Ő a császár-király alattvalója, nem a fejedelemé, neki a császár parancsol, nem Báthory — ő Fogarast, mint zászlós-uradalmat birja, adót tőle nem fizet. Tehát status in statu.

Báthory gondoskodott róla, hogy ne sokáig legyen az. Törvényt hozatott az 1571 őszi országgyűlésen (melyen Békes nem jelent meg), hogy a jogtalanul eladományozott birtokokat a fiscus, vagy magánosok (a kinek t. i. joga van valamelyikhez) törvényesen visszaerelhetik.¹⁾

Ennek éle Békes és Fogaras ellen irányult. Békes azonban abban bizakodott, hogy a császár őt fegyveres erővel is megsegíti s haladt a megkezdett úton. 1572 elején már elérkezettnek látja az időt a felkelésre és támadásra és levelek s követi által sürgeti segélyadásra a császárt és kassai kapitányát. De Miksa nem akarta elhamarkodni a dolgot, mert — izente — „a mi idő előtt történik, rosszúl üt ki“, tehát egy kevés ideig tűrjön még és egyebekkel (t.

¹⁾ Erd. Orsz. gy. Eml. II. 497.

i. párthíveivel) is túrtessen, mert az idő igen azt kívánja“, ne féljen „nem hagyják moházni (bemohosodni) dolgait“.

Báthory éber figyelemmel kísérte Békes „rezgелődését“ s fellépett ellene, mert jobb megelőzni, mint megelőztetni“. Az 1571-iki törvény alapján fogarasi birtokából akarta kiforgatni. Maylád Margit, a fejedelem elhunyt testvérének Báthory Andrásnak az özvegye által pereltette be, azon az alapon, hogy mikor Maylád Gábor Fogarast eladta, az nővérének elővételi joga mellőzésével történt. Azt követelte tehát, hogy az eredeti 30,000 frtnyi zálogösszeg fejében bocsássa vissza neki Békes ez ősi Maylád-birtokot.

Báthory intő levelet küldött Békesnek Fogaras átengedésére. Békes azt felelte, hogy nem lehet a vajda felperes is, bíró is egy személyben s a pert a császárhoz kívánta felebbezni. A fejedelem természetesen hallani sem akart erről, bár kétségtelen, hogy Maylád Margit mögött tényleg ő maga állott.

Békes a császártól várta és sürgette a segítséget, és fegyveres fellépést, biztosítván őt leveleiben és követei által, hogy az urak nagy része, elidegenedett Báthorytól s székelyek, szászok és oláhok készek felkelni ellene.

Miksa a támadást és felkelést még 1573 derekán is korainak tartotta; de azt megtette, hogy Békest ünnepies formában, díszesen kiállított diplomával Fogaras birtokában megerősítette (1573 jun. 3-án). A királyi adománylevél eredetije, nagy hártya lapon, máig is megvan a fogarasi ev. ref. egyház levéltárában. Azon kívül megvette számára a vöröskői uradalmat, melynek vételárát úgy kellett volna Békesnek visszafizetnie, hogy azon párthíveket toborzzon a császár számára. Megígérte azt is, hogy a fogarasi per törvénytárgyalására (1573 okt. 18.) Ibrányi Ferencz hírneves magyar jogtudóst beküldi Erdélybe ügye védőjeül. Megkezdte a hadi készüléteket is; hűségre intő leveleket íratott Erdélybe a három nemzet főbbjeinek; Békest ellenállásra buzdítja, ha megtámadtatnék és igéri, hogy a kassai kapitány által megsegítetteti; sőt megintette magát Báthoryt is, hogy az ő „híveit meg ne merje háborgatni“.

Békes fondorkodása ily veszedelmes jelleget öltvén, Báthory tette határozta magát. 1573 okt. elején hirtelen megtámadta Békes várait. Alvincz és Enyed egy csapással kezébe került, Fogarast is váratlanul lepte ugyan meg, — de ez két hétig ellentállott s rend-

szeres ostrommal kellett megadásra kényszeríteni. Fogaras ellen Bánffy Györgyöt küldötte lovassággal s a kék drabantokat, Vadas Mihály kapitányuk vezérlete alatt. Mindkettő jeles vitéz volt, a kik itt is dicsőséget arattak, s később Báthory lengyel királysága alatt még nagyobb hírnevet szereztek. Bánffy állott a Báthoryt Lengyelországba kísérő erdélyi sereg élén, ő ostromolja ki ott a császárpártiak főerősségét Landskoron várát; Vadas Mihály pedig a muszka harcokban játszott kiváló szerepet, ott is esett el Polock vára alatt.

Fogarast csellel fogták körül. „Sok szekér volt, kiket gyékényvel földtek volt be, simulálván azt, hogy sót visznek és mindenik kék drabanttal volt rakva“. ¹⁾

A meglepetés annyira sikerült, hogy Békest magát is csaknem elfogták, mert a váron kívül épen a kertben sétált, midőn a fejedelem hadai váratlanul megérkeztek, úgy hogy alig volt annyi ideje, hogy a várba meneküljön. ²⁾

Okt. 4-én kezdték ostromolni a várat, Békes nem bízott a vár megvédhetésében s tudván mi sors vár reá, ha egykori vetélytársa s most ítélő bírója a fejedelem kezébe kerül, menekülésre gondolt. A vár védelmét, kis fiát és kincseit leghívebb emberére Gyulai Pálra bízta (a ki az ő költségén végezte tanulmányait az olasz egyetemeken) s maga útra készült. Meghagyta Gyulainak, hogy ha a várat fel kellene adnia, összes kincseit és értékeit Báthorynak adja át, s ne engedje a katonák zsákmányául, mert így még, ha egy kézben marad, lehet reménye, hogy visszaszerzi. Legértékesebb kincseiből pedig egy zacskó drága gyöngyöt, gyémántot és aranyat magához vett, három lovat felnyergeltetett s nehogy patkóik csattogása árulóíjok legyen, azokat bőr- és pokróczdarabokkal varratta át. Azután, hogy a várból menekülhessen, ő is cselhez folyamodott.

Fogaras várának két be- s kijárata volt: a főkapu, keleti — s a „kis-kapu“, északi oldalán a négyszöget képező várfalaknak. Az ostromzár — úgy látszik — nem volt tökéletes s ezt a körülményt használta fel Békes menekülésére. A főkapunál nagy harczi lármát üttetett, mintha kirohanásra készülének. Harsogtak a tárogatók, peregtek a dobok s megszólaltak az ágyúk. S midőn Bánffy György az ostromlók összes haderejét a főkapu irányában, a honnan a ki-

¹⁾ Szamosközy István történeti maradványai IV. k. 3. l.

²⁾ Szamosközy id. h.

rohanást várta, összpontosította: Békes harmadmagával az éj sötétében a kiskapun kiosont és elvágtatott. Hét napi bolyongás után erdön-berken át, kerülve a főbb utakat, nehogy a fejedelem vagy emberei kezébe kerüljön, érkezett ki erdélyi területről s okt. 12-én eljutott a kassai kapitányhoz, hogy segítséget eszközöljön ki Báthory ellen.

Fogaras várát pedig Gyulai Pál, Békes Lázár (a Gáspár testvére), Sarmasági Miklós, Móré Gábor, Horváth Miklós az őrség élén vitézül védelmezték két héten keresztül. De Báthory újabb és újabb haderőt küldött ellene, előbb 14 majd ismét nyolcz ágyúval, úgy hogy Gyulai Pál végtére is kénytelennek érezte magát a várat okt. 18-án feladni. A várat az ostromló hadak iszonyúan feldúlták.

Báthory azonközben okt. 15-ére Meggyesre országgyűlést hívott össze, hogy a Békes ellen intézett támadás okairól beszámoljon s a lázadók és összeesküvők ellen törvényt hozasson. Az országgyűlés (melyen a Békes-pártiak egy része nem vett részt, más része félelmében hallgatott) betetézte Báthory diadalát a pártolkodók ellen hozott határozataival. „Minek okáért penig értjük (így szól az 1. pont), hogy békes Gáspár contra statum et quietem publicam erigalta magát, és az nagyságod személye és méltósága ellen machinálkodott: teljes hatalmat adunk nagyságodnak büntetni és az pártolkodókat közzülünk kiirtani“.¹⁾

Az országgyűlés után a fejedelem maga is ellátogatott Fogarasba, melyet immár magáénak mondhatott s a hol megtalálták a császár és kapitányainak Békeshez írt leveleit, melyek a fondorlatokat s az ő árulását világosan documentálták. Hiába kérte ezek után a kassai kapitány Békes számára Fogaras visszaadását, hiába később ő maga is — Fogarast Békes örökre eljátszotta. Nem tudta azt visszavívni fegyveres erővel sem, miután a császár és felsőmagyarországi kapitányai támogatásával 1575 nyarán Erdélybe ütött s párthívei, főkép a székelyek csatlakozása által tetemes haderővel mérközött meg még egyszer Báthoryval. A szent-páli ütközet (1575 jul. 9-én) vérbe fojtotta a Békes lázadását s örökre száműzte őt Erdélyből.

Még egyszer megkísérlette Békes Fogaras visszaszerzését, midőn Báthory lengyel királyllyá választatása után az alatt a föltétel

¹⁾ Erdélyi Országgy. Eml. II. 544.

alatt igyekezett kibékülni vele, hogy Fogarast adja vissza. A kibékülés megtörtént; de Fogarast nem nyerhette vissza: a helyett szerzett magának Báthory szolgálatában a muszka harcokban tanúsított kiváló érdemeiért Lengyelországban szép uradalmat — Landskoron várát. Annál bőkezűbben jutalmazta meg Báthory Fogaras ostrománál vitézkedett híveit. A Fehérvárról Fogarasra puskákat és munitiót szállító zászok között pl. 1000 frtot osztatott ki. Békes idejekorán megtért párthíveivel is érezte fejedelmi kegyét. Az a Horváth Miklós, a ki Fogaras vára védelmében még Békes érdekében harcol, a szt.-páli csatában már a fejedelem seregében vitézkedvén, a Fogarassal szomszédos Bethlen faluban nyer a fejedelemtől birtokot.¹⁾

Báthory István midőn Lengyelországba ment, hogy királyságát elfoglalja, Fejérvárról *Fogaras* felé vette útját s 1576 okt. 8-án ott időzött. A várát és uradalmát azonban nem bocsátotta ki kezéből azután sem, saját kapitányai által igazgattatta s jövedelmét az ország szükségleteire fordította. 1575-ben Apaffy István volt benne kapitány, kitől egy ítéletlevél maradt fenn a kopacseli bojérság felett.²⁾

Báthory István végrendeleteiben intézkedett Fogaras további sorsáról. Egyikben ötvenezer tallért hagy hazájának s kedves rokonnainak, mely összegből 35000-et fogarasi jószágigazgatója letett a kincstárba, a többit pedig Fogaras várának jövedelméből fogja kipótolni.³⁾ Másik végrendeletében (1585 máj. 12.) — a muszka foglyok váltságdíjából hagyatékozott kilenczvenhatezer forinton felül, — megtakarított pénzéből, Fogaras vára jövedelméből 40,000 tallért az ország védelmére Kővárrott biztos őrizet alá helyeztetett.⁴⁾

1) Az adománylevél egykorú másolata megvan az Erd. Múzeumnak adott fogarasi levelek között, Gyulafejérvárról 1576 márcz. 1-én keltezve „Stephanus electus rex“ és „Mart. Berzeviceius procancell.“ aláírásával. E szerint *Báthory István* lengyel király és erdélyi fejedelem ns. *Horváth Miklósnak* udvari hívének, hűséges szolgálataiért (főkép Békes Gáspár támadása alkalmával, midőn ez külföldi, úgy német mint magyar végbeli katonákkal és némely hűtlen lázadók által segítve titkon Erdélybe ütött) Fogaras földén *Bethlen* faluban lévő házat és curiát (melyet különben Békes Gáspár adományából birt), minden hozzá tartozó földekkel, rétekkal, malmokkal, továbbá még hat más szántófölddel, melyet fogarasi udvarbírája által hasítottat ki, adományoz neki örökös jogon.

2) Eredetije a fogarasvárosi levéltárban.

3) A lembergi gr. Ossolinski könyvtár 168 sz. Cod. 360. lev. lévő más.

4) Budapesti Szemle 1888. évf. 244. l.

Fogarast egyik unokaöccsének, néhai bátyja Báthory András és Maylád Margit fiának *Báthori Boldizsárnak* hagyja s így mintegy visszaállítja a Maylád-család örökösödését ősi birtokukra. Végrendeletei körülírják a Fogaras birtokával járó kötelezettségeket is. Egyikben azt köti ki, hogy Báthory Boldizsár Fogaras birtokbavétele előttt Zsigmond erdélyi fejedelemnek hűséget esküdjék. Kettőben meg azt, hogy magtalanúl elhalása esetén Fogaras vára Báthory Zsigmond fejedelemre, vagy örökösire szálljon. Ha pedig Zsigmond is magtalanul halna meg, -- Maylád Gáborra s fiágon való örökösire szálljon a szép uradalom. S minthogy Fogaras vidéke a közadó alól fel van mentve, a vár birtokosai kötelesek hadjárat esetében 200 lovas és 200 gyalog jó katonát — „nemcsak afféle bojárt“ — a hadba vezetni, vagy törvényes akadályoztatás esetében, ha a várúr személyesen nem mehetne, az említett számú katonaságot biztos vezérlet alatt táborba küldeni s azt a hadjárat alatt saját költségén élelmezni.¹⁾

Báthory Boldizsárt 1589 febr. 1-én iktatták be Fogaras vára és uradalma s oct. 10-én a secularizált *kercei apátság* birtokába. Fogaras vára egykori fénye s szerencsecsillaga újra felderülni látszott a pompa- és multságkedvelő „országkapitány“ birtokában, a ki szerette a nagy udvartartást, fényűzést, a kalandokat. Fogarason annál többet tartózkodott, mintán unokaöccsesével a fejedelemmel meghasonlott (1591.) s mintán Kendy Sándor leányát Zsuzsánnát (1592 febr. 9-én) nőül vette.

Báthory Boldizsár nagyravágyó ember volt, a ki valaha a lengyel királyságról álmodozott, a mire őt nagybátyja szánta és nevelte. A krakkói Wawel, a varsói, grodnoi, vilna királyi paloták s uradalmak helyett nagyravágyását nem elégithette ki Fogaras. Az erdélyi

¹⁾ Adalékok Báthory István életéhez Csopey Lászlótól. Bp. Szemle 245. Itt alkalmat veszek magamnak Csopey L. egy-két tévedését id. közleményében megigazítani. 1. Azt mondja Báthoryról „Ugy tudjuk, hogy leghívebb képe az 1583-ik évi, festette egy *M. K.* név alatt *rejtőző* idegen.“ Jegyzetben hozzá teszi: „Ennek ellenében (?) Szádeczky Lajos azt állítja, hogy ez a kép *Kober Márton* műve“ stb. Igen is: *Kober Mártoné*, B. I. udvari festőjéé, a ki az *M. K.* név alatt nem *rejtőzik*, mert az az ő festői monogrammjá, nevének kezdő betűi = *Martinus Kober*. — 2. Az a Csopej id. cikkében említett „*Leptem (talán Lépes?) István*“, kinek Báthory 5000 frtot hagy, nem más, mint *Lepcséni István*, az ő komornyikja, a ki utolsó betegségében is ápolta.

politikai viszonyok alakulása azonban kilátásba helyezte az erdélyi fejedelemséget — és Boldizsár nem habozott a hullámokra bízni sorsa hajóját, a mely midőn már-már a kívánt révbe ért, a part szirtjein tört izzé porrá.

Báthory Boldizsár részt vett a fejedelem ellen intézett 1594 iki conspiratióban; a mely őt már-már trónra ültette, midőn végre Báthory Zsigmond kerekedett felül s unokabátyját többekkel együtt elfogatta s megölette (1594 szept. 11.) Hiába intette őt apósa Kendy Sándor, midőn Báthory Zsigmond bosszútervéről hírt hallott, hogy meneküljön Kolozsvárról Fogarasba, ott sem őt, s az ő távollétében más sem fog merni a fejedelem bántani. Boldizsár bízott unokaöccse látszólagos kiengesztelődésében s e bizalmának lett áldozata.

Fogarason pedig ismét beteljesült végzete, hogy megint egy fejedelmi vetélytársnak képezte uradalmát, mint már kétszer előbb e században. Sorsuk is közös volt: mindhárman elbuktak.

Köztörténelmünk ily kimagasló alakjainak Fogarashoz fűződő élettörténete vet fényt e vár ódon bástyafalaira s teszi érdekessé Fogaras történetét.

SZÁDECZKY LAJOS DR.